

Słownik KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ

Słownik KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ

REDAKCJA NAUKOWA

ks. Piotr Mazurkiewicz

ks. Piotr Burgoński

Kamil Sulej

ks. Janusz Węgrzecki

ks. Artur Wysocki

INSTYTUT WYDAWNICZY PAX

WARSZAWA 2024

Copyright © by Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2024

Redakcja językowa
Beata Gołkowska

Korekta
Zespół IW PAX

Projekt okładki
Kamil Gorlicki

Projekt typograficzny i skład
Kamil Gorlicki

Cytaty biblijne za wydaniem: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu – Biblia Tysiąclecia*, wyd. piąte na nowo opracowane i poprawione,
Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2020

Zdjęcia na okładce
Copyright © by khwanchai; Freedomz; MEM Studio/Stocksy; lucky pics;
Наталья Евтехова, Adobe Stock

ISBN 978-83-211-2066-9

Moralność prawa

Moralność (łac. *moralis*) to historycznie ukształtowane zespoły ocen, norm, wzorów osobowych, ideałów i sankcji odnoszących się do pojęć dobra, słuszności, sprawiedliwości, pochwalanych w ludzkich zachowaniach, w przeciwieństwie do nagannych i potępianych zachowań złych, niesłusznych i niesprawiedliwych (por. Tokarczyk, 38).

Relacja prawa i moralności jest złożona. Przez wybitnego znawcę prawa Rudolfa von Iheringa została określona mianem „przykładka Horn”. Zagadnienie to jest przedmiotem zainteresowania teologów, filozofów, etyków i prawników.

Przyjmuje się na ogół cztery typy moralności: moralność autonomiczna, etyka systemów religijnych i światopoglądowych, etyka społeczna i moralność ogólnoludzka. Moralność autonomiczna bazuje na idei dobra, które należy urzeczywistniać. Kluczową rolę odgrywa sumienie, które dokonuje w kategoriach etycznych wewnętrznej oceny zachowań człowieka. Sumienie jest zarazem normodawcą i sędzią. W etyce systemów religijnych i światopoglądowych dochodzi do połączenia aspektu autonomicznego i heteronomicznego w jedną osobliwą kategorię. Źródłem moralności są wskazania nauczyciela, założyciela. Zalecenia moralne mają charakter powszechnie obowiązujący, *de facto* jednak dotyczą wyznawców danej religii bądź apologetów konkretnej ideologii.

Za konkretyzację i realizację aprobowanych założeń religijnych, filozoficznych, światopoglądowych odpowiada się w sumieniu. Etyka społeczna to zespół wymagań dotyczących zachowań stawianych przez konkretną grupę społeczną wszystkim przynależnym do niej członkom. Składają się na nią obyczaje, zwyczaje oraz tradycja danej grupy. Mają one jednak normatywny charakter. Grupa domaga się przestrzegania norm społecznych, także od tych swoich członków, którzy nie odnajdują ich uzasadnienia w głosie sumienia lub w danym systemie etycznym, filozoficznym czy religijnym. Moralność ogólnoludzka to ogół zasad moralnych, które nie odnoszą się jedynie do jednego społeczeństwa żyjącego w określonym czasie i przestrzeni, lecz obowiązują wszystkie społeczeństwa (zob. Kość, 136–139; Sobański, 160–161).

Wyróżnia się kilka typologii relacji prawa i moralności: 1) prawo i moralność są istotowo i funkcjonalnie całkowicie różne i dlatego całkowicie od siebie oddzielone; tezę rozdziału prawa od moralności prezentują Christian Thomasius i Hans Kelsen; 2) prawo i moralność są identyczne; tezę tę prezentują Georg Wilhelm Friedrich Hegel i Karol Marks; 3) prawo i moralność nie są ze sobą ani identyczne, ani też nie są całkowicie od siebie oddzielone; są we wzajemnym stosunku, gdyż tylko pewne problemy

z obszaru prawa są problemami moralności i odwrotnie, a duża część problemów należy tylko do prawa, albo tylko do moralności; tezę tę prezentują Samuel Pufendorf i Immanuel Kant; 4) prawo i moralność tworzą jedność; prawo jest częścią moralności i pozostaje w służbie porządku moralnego; jest to stanowisko neotomistycznej teorii prawa naturalnego; 5) moralność jest częścią prawa; jest to stanowisko czysto teoretyczne i nie ma żadnego odniesienia do rzeczywistości życia społecznego człowieka (por. Kość, 139–140).

Zjawisko przenikania norm moralnych do systemów prawnych jest powszechne. Następuje to w formie inkorporacji pewnych zasad etycznych do systemu prawa przez przepisy prawa lub doktrynę prawniczą (por. Leszczyński, 46).

KNS odrzuca tezę separacji prawa i moralności, zakładając związki treściowe i funkcjonalne omawianych pojęć oraz podkreślając, że prawo pozostaje w służbie porządku moralnego. Jest to założenie tożsame z filozofią neotomizmu, chociaż należy zaznaczyć, że filozofia ta nie jest oficjalną doktryną Kościoła.

Odrębna klasyfikacja zakłada przedmiotową odrębność prawa i moralności. Wówczas można mówić o: 1) nadrzędności prawa nad moralnością; 2) nadrzędności moralności nad prawem; 3) odrębności obydwu systemów. Założenie, że system moralny jest podporządkowany systemowi prawnemu i z niego wywodzi (w pełni lub częściowo) swą moc wiążącą, ma swoje historyczne uzasadnienie (por. Breczko, 64). Założenie to ugruntowane jest w pozytywizmie prawniczym i znajduje odzwierciedlenie w rzymskiej paremii: *dura lex sed lex* ‘twarde prawo, ale prawo’. W praktyce jest to zobowiązanie

do przestrzegania prawa, nawet niezgodnego z moralnością. Supremacja moralności nad prawem oznacza konieczność uzgodnienia prawa z wartościami wyższego rzędu o charakterze moralnym wysuwanych z pozycji prawnonaturalnych. Prymat moralności nad prawem wyraża się w łacińskiej paremii znanej od czasów Cycerona: *lex iniusta non est lex* ‘prawo niesprawiedliwe nie jest prawem’. Całkowita odrębność moralności i prawa bazuje na przekonaniu, że żaden z systemów nie czerpie mocy obowiązującej z drugiego. Zdaniem pozytywistów prawniczych prawo i moralność to dwa odrębne systemy normatywne, nie istnieje żaden konieczny związek pojęciowy między prawem i moralnością, a wobec tego normy prawne nie tracą mocy obowiązującej z tego powodu, że są niesłuszne, niesprawiedliwe czy po prostu niezgodne z normami moralnymi (por. Hart 1998, 359). W przypadku trzeciego stanowiska zakłada się autonomię obydwu systemów ze względu na dążenie do odmiennych celów, nie wykluczając zarazem różnorodnych związków tożsamości, podobieństw i różnic.

Dla perspektywy NSK charakterystyczna jest teza, że prawo, które nie ma faktycznego odniesienia do moralności, staje się oderwane od rzeczywistości. Prawodawcami i adresatami prawa są istoty rozumne, posiadające wolną wolę, zaś do istoty prawodawstwa należy motywowanie adresatów prawa do podejmowania odpowiedzialnych decyzji, z kolei po stronie legislatorów niezmienny pozostaje postulat tworzenia dobrego prawa. Prawo zasługuje na swój rzeczywisty, a nie tylko formalny autorytet jedynie wówczas, gdy jest godziwe, to znaczy gdy odpowiada standardom moralnym (por. Sobański, 164; Łączkowski).

Jedną z fundamentalnych trudności w omawianej materii jest wskazanie fundamentu moralnego prawa stanowionego. W kręgu kultury europejskiej w nawiązaniu do myśli św. Pawła, św. Augustyna czy św. Tomasza z Akwinu wskazuje się na prawo wieczne, istniejące w zamysle Bożym, stanowiące pierwowzór każdej normy prawnej i moralnej, którą umysł ludzki odkrywa jako prawo moralne, prawo natury ludzkiej (por. Olejnik, 210). Katolicka koncepcja prawa natury zakłada niezmienną treść wynikającą z *De kalogu* oraz Ewangelii, dostosowującą się do zmiennych warunków życia. W tym ujęciu źródłem prawa naturalnego jest Bóg – stwórca człowieka.

Lon Luvois Fuller sformułował osiem wymogów wewnętrznej moralności prawa, którymi powinien kierować się każdy prawodawca: ogólność prawa, ogłaszanie (promulgacja) prawa, zakaz wstecznego działania prawa, jasność prawa, nakaz unikania

sprzeczności w prawie, zakaz nakładania na adresatów obowiązków niemożliwych do spełnienia, trwałość (względna) prawa w czasie, zgodność pomiędzy działaniem organów publicznych a prawem. Od spełnienia tych zasad, zdaniem Fullera, zależy, czy prawodawca będzie mógł skutecznie kierować życiem podległej mu społeczności (por. Fuller, 68–140). Poszczególne postulaty mają charakter koniunkcyjny. Proceduralna koncepcja prawa natury (wewnętrzna moralność prawa) odwołuje się wprost do wartości tkwiących w samym systemie prawa. Proponowane przez Fullera wymogi tzw. wewnętrznej moralności prawa, niezależnie od ich aprobatywnej albo krytycznej oceny, mogą stanowić sprawne narzędzie formalnej oceny danego systemu prawa (por. *Filozofia prawa w pytaniach i odpowiedziach*, 80).

Dawid Kostecki

Bibliografia

- A. Brezcko, *Prawo a moralność w teorii i praktyce wczoraj i dziś*, Temida 2, Białystok 2004.
- Filozofia prawa w pytaniach i odpowiedziach*, red. J. Zajadło, K. Zeidler, LexisNexis Polska, Warszawa 2013.
- L.L. Fuller, *Moralność prawa*, przeł. S. Amsterdamski, PIW, Warszawa 1978.
- H.L.A. Hart, *Pojęcie prawa*, przeł. J. Woleński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- A. Kość, *Podstawy filozofii prawa*, Petit, Lublin 2005.
- L. Leszczyński, *Klauzule generalne w stosowaniu prawa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1986.
- W. Łączkowski, *Prawo i moralność*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2000, nr 11, s. 205–211.
- S. Olejnik, *Teologia moralna fundamentalna*, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 1998.
- R. Sobański, *Prawo i moralność*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1999, nr 32, s. 159–170.
- R. Tokarczyk, *Podstawy prawoznawstwa, teorii i filozofii prawa. Reinterpretacja krytyczna*, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec 2017.